

## Rozliczenie rozbudowy katolickiego kościoła pw. św. Jakuba w Tolkmicku

Podstawą niniejszej edycji jest dokument traktujący o podziale kosztów przebudowy i rozbudowy kościoła farnego pw. św. Jakuba w Tolkmicku z 1903 roku, znajdujący się w zbiorze po Rejencji Królewskiej w Gdańsku, w aktach budowlanych dot. wspomnianego kościoła<sup>[1]</sup>.

Bazylikowy kościół św. Jakuba w Tolkmicku został wzniesiony w XIV wieku<sup>[2]</sup>. Na przestrzeni wieków kilkakrotnie ulegał pożarom. Zwiększająca się liczebnie gmina katolicka pod koniec XIX wieku przestała się mieścić w małym budynku. Już w 1882 roku plany rozbudowy świątyni sporządził architekt Ludwig Böttger, autor projektu m.in. Królewskiego Gimnazjum w Elblągu<sup>[3]</sup>. Do inwestycji doszło w latach 1900-1902. Gmach wydłużono poprzez wybudowanie transeptu i prezbiterium. Poświęcenia dokonał biskup warmiński dr Andreas Thiel 18 września 1904 roku<sup>[4]</sup>.

Rozliczenie kosztów sporządzono w formie tabeli z dokładnymi wyliczeniami kosztów poniesionych przez katolicką gminę parafialną oraz państwo pruskie na podstawie kosztorysu z 1 marca 1900 roku. Jako że kościół tolkmicki znajdował się pod patronatem państwowym, fiskus zobowiązany był do partycypacji w kosztach budowy. Dla gminy miejskiej wkład państwowy wynosił 1/3 kosztów, zaś przy wiejskich 2/3<sup>[5]</sup>, naturalnie po spełnieniu wszystkich wyśrubowanych wymogów formalnych, a także dobrze udokumentowanym

---

1 Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej APG), sygn. 10/4760, *Bauten und Reparaturen an der kathol. Kirche und den Pfarrgebäuden in Tolkmick* vol.5 1902-1939.

2 M. Józefczyk, *Średniowiecze Elbląga*, Elbląg 1996, s. 248.

3 APG sygn. 9/1421, *Bauten und Reparaturen an der kathol. Kirche und den Pfarrgebäuden in Tolkmick*, Bd 4. 1882-1902, k. 315-321; *Centralblatt der Bauverwaltung*, 1894, Jhr. 14 Nr. 23, s. 244.

4 *Altpreussische Zeitung*, 1904, Nr. 221, s. 3.

5 M. Jodkowski, *Budownictwo sakralne diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, Olsztyn 2011, s. 152-153.

zebraniem pieniędzy do wkładu własnego<sup>[6]</sup>. W przypadku kościoła i gminy św. Jakuba chodziło o wkład 1/3 kosztów. Regionalny urząd budowlany i rejencja szczegółowo opiniowały projekty renowacji, rozbudowy bądź budowy nowych obiektów. Miało to na celu usunięcie zbędnych kosztów, które częściowo miało ponieść państwo. Jeśli jednak gmina parafialna chciała utrzymać pierwotny projekt (a więc i większe koszty), to fiskus zobowiązywał gminę do samodzielnego finansowania dodatkowych punktów kosztorysu, nie rezygnując oczywiście z pełnego nadzoru budowlanego i finansowego.

Zestawienie kosztów prezentuje pełną listę wykonawców poszczególnych zadań. Znaleźć można wśród nich zlecenia m.in. budowlane, dekarские, ślusarskie a także kwestie wyposażenia w postaci ławek czy organów. Tabela podzielona jest na 6 kolumn. Dwie pierwsze mają charakter czysto organizacyjny. W trzeciej umieszczone są informacje o wykonawcach, usługach i w niektórych przypadkach podział na transze. W kolejnej umieszczono wartość zlecenia. W dwóch ostatnich zawarto podział kosztów między fiskusem a gminą parafialną. Na końcu tabeli podano wartość sprzedanych starych materiałów (m.in. z rozebranej ściany wschodniej kościoła). Ich sprzedaż nastąpiła w dwóch etapach: pierwszy 4 września 1900 roku a drugi 29 października 1902 roku. Użytkowaną kwotę odliczono od sumy wydatków. Dokument nosi datę 18 lutego 1903 roku z podpisem Królewskiego Powiatowego Inspektora Budowlanego w Elblągu Theodora Neuhaus. Rozliczenie uzyskało następnie zatwierdzenie przez Królewskiego Sekretarza Budowlanego oraz Królewskiego Radcę Budowlanego z Gdańska Einhardta. Później do rozliczenia Neuhaus załączył uzupełnienie, dotyczące punktu 64, a także dodatkowy zapis dla malarza Justusa Bornowskiego. Poprawione rozliczenie zostało powtórnie sprawdzone i zatwierdzone przez wyżej wspomnianych urzędników z Gdańska.

Poniższe rozliczenie to typowy przykład dokumentacji, której obrót występował w wyśrubowanej pruskiej administracji przy budowie kościołów pod patronatem państwowym. Kościół tolkmicki nie był dotychczas obiektem bardziej zakrojonych badań z okresu przełomu XIX i XX wieku.

Oryginał: APG, Akta Rejencji w Gdańsku, sygn. 10/4760, *Bauten und Reparaturen an der kathol. Kirche und den Pfarrgebäuden in Tolkemit vol. 5 1902-1939*, brak paginacji.

6 E. Kizik, *Katolickie budownictwo kościelne w rejencji gdańskiej w 2 połowie XIX i początkach XX wieku jako społeczny przejaw modernizacji*, [w:] *Modernizacja – polskość – trwanie. Społeczne, kulturowe i polityczne aspekty aktywności Polaków na przełomie XIX i XX wieku*, red. Sz. Wierchostawski, Toruń 2015, s. 118, 119.

No.	Beitrags No.	Kostenanschlag vom 1. März 1900.	Gesamte Beitrag	Antheil	
				Fiskus	Gemeinde
1.	1.	Elbinger-Zeitung Bekanntmachungskosten	12,20		12,20
2.	2.	Braunsberger-Kreisblatt desgl.	9,50		9,50
3.	3.	Ziegelbesitzer Julius Schröder in Tolkemit I. Abschlagszahlung für Ziegelsteine	5 100,00	1700,00	3 400,00
4.	4.	Zimmermeister W. Thiessen in Schillingsbrücke für Abbruch des Chores	1 850,00	64,667	1 233,33
5.	5.	Unternehmer I. Scheike und R. Neubauer in Braunsberg I. Abschlagszahlung für Mauer-Zimmer pp. Arbeiten	3 300,00	1 100,00	2 200,00
6.	6.	dieselben für einen Bauzaun	138,50	46,17	92,33
7.	7.	Ziegelbesitzer I. Schröder in Tolkemit II. Abschlagszahlung für Ziegel	5 100,00	1 700,00	3 400,00
8.	8.	Baugewerksmeister C. Matthias - Elbing für Granittreppen	722,20	240,73	481,47
9.	9.	Kreisbauinspektor Neuhaus in Elbing über Fernsprechgebühren	128,00	42,67	85,33
10.	10.	Derselbe	67,20	22,40	44,80
11.	11.	I. Schröder - Tolkemit III Abschlagszahlung für Ziegel	3 300,00	1 100,00	2 200,00
12.	12.	Scheike und Neubauer in Braunsberg (Ostpr) II Abschlagszahlung	12 000,00	4 000,00	8 000,00
13.	13.	Ziegelbesitzer F. Möbus in Succase über Dachdeckungsmaterial	602,00	200,67	401,33
14.	14.	Kreisbauinspektor Neuhaus in Elbing über Fernsprechgebühren	62,20	20,73	41,47
15.	14a	I. Schröder - Tolkemit Restbetrag für vertragliche Ziegellieferungen	2 151,08	717,03	1 434,05
16.	15.	Derselbe über lochporöse Ziegel	825,00	275,00	550,00
17.	16.	Muldensteiner Werke bei Bitterfeld desgl.	986,70	328,90	657,80
18.	17.	Karstädt & Hopp in Elbing über Schlosserarbeiten	131,40	43,80	87,60
19.	18.	Scheike und Neubauer in Braunsberg über Tagelohnsarbeiten	2 256,45	752,15	1 504,30
20.	19.	Dieselben desgl.	61,60	20,53	41,07
21.	20.	Dieselben desgl.	1 929,15	643,05	1 286,10
22.	21.	Dieselben über außervertragliche Arbeiten	406,50	135,50	271,00
23.	22.	Klempnermeister Ed. Palm in Elbing Abschlagszahlung für Klempnervorarbeiten	1 800,00	600,00	1 200,00
24.	23.	Schmiedemeister Aug. Benth in Tolkemit über Schmiedearbeiten	730,29	243,43	486,86
25.	24.	Schmiedemeister A. Kolberg in Tolkemit über Schmiedearbeiten	416,88	138,96	277,92
26.	25.	I. Schröder - Tolkemit über außervertragliche Ziegellieferungen	3 012,25	1 004,08	2 008,17
27.	26.	Scheike und Neubauer in Braunsberg III. Abschlagszahlung für Maurer- pp Arbeiten	10 500,00	3 500,00	7 000,00
28.	27.	Dachdeckungsgeschäft von E. Hübert in Elbing für Dachdeckerarbeiten	995,44	331,81	663,63
29.	28.	Baugewerksmeister C. Matthias in Elbing über Granittreppen.	994,65	331,55	663,10

Bartosz Skop

30.	29.	Photograph L. Basilius in Elbing über photographische Aufnahmen	32,00	10,67	21,33
31.	30.	Ofenfabrikant H. Monath in Elbing über Lieferung eines eisernen Ofen	32,00	10,67	21,33
32.	31.	Kreisbauinspektor Neuhaus in Elbing über Fernsprechgebühren	127,50	42,50	85,00
33.	32.	Dachdeckungsgeschäft von E. Hubert in Elbing für Dachdeckungsarbeiten	414,22	138,07	276,15
34.	33.	Adoph Oehlert in Elbing für Dachdeckungsmaterial	165,00	55,00	110,00
35.	34.	G. & I. Müller in Elbing abschläglic für Tischlerarbeiten	840,00	270,00	540,00
36.	35.	Karstädt & Hopp in Elbing abschläglic für Schlosserarbeiten	1 050,00	350,00	700,00
37.	36.	Tischlermeister A. Lunan in Tolkemit abschläglic für Gestühl	1 500,00	320,00	1 180,00
38.	37.	Baugewerksmeister C. Matthias in Elbing abschläglic für Fliesenlieferung	1 200,00	400,00	800,00
39.	38.	Hofglasmaler C. L. Türke in Zittau für Fensterverglasungen	2 970,13	439,71	2 530,42
40.	39.	Schmiedemeister A. Kolberg in Tolkemit über Schlosserarbeiten	343,18	114,39	228,79
41.	40.	Schmiedemeister A. Benth in Tolkemit über Schmiedearbeiten	45,66	15,22	30,44
42.	41.	Scheike und Neubauer in Braunsberg 4. Abschlagszahlung für Mauerarbeiten	1 800,00	600,00	1 200,00
43.	42.	Ziegelbesitzer I. Schröder in Tolkemit für Ziegelsteinlieferungen	1 613,20	537,73	1 075,47
44.	43.	Bildhauer Otto Römer in Elbing für Beichtstühle	500,00	166,67	333,33
45.	44.	Steinsetzmeister Karl Schultz in Elbing für Pflasterarbeiten	746,34	248,78	497,56
46.	45.	Klempnermeister Ed. Palm in Elbing für die Blitzableiteranlage	400,00	133,33	266,67
47.	46.	Glasermeister E. Scheffler in Elbing für Verglasungen	114,30	38,10	76,20
48.	47.	Orgelbauanstalt A. Terletzki Inh. Ed. Wittek in Elbing für die Orgel	5 700,00	1 563,33	4 136,67
49.	48.	Musikdirektor M. Gulbins in Elbing für die Abnahme der Orgel	30,96	10,32	20,64
50.	49.	Baugewerksmeister C. Matthias in Elbing Restbetrag für Fliesenlieferung	482,67	150,73	331,94
51.	50.	Klempnermeister Ed. Palm in Elbing Restbetrag für vertragliche Klempnerarbeiten	1 580,50	526,83	1 053,67
52.	51.	Derselbe für außervertragliche Klempnerarbeiten	642,65	214,22	428,43
53.	52.	Bau- und Kunsttischlerei G. & I. Müller in Elbing. Restbetrag für vertragliche Tischlerarbeiten	77,00	25,67	51,33
54.	53.	Dieselbe für außervertragliche Tischlerarbeiten	143,60	47,87	95,73
55.	54.	Bau- und Kunstschlosserei von Karstädt & Hopp in Elbing Restbetrag für vertragliche Schlosserarbeiten	74,00	24,67	49,33
56.	55.	Dieselbe für außervertragliche Schlosserarbeiten	278,60	92,87	185,73

Rozliczenie rozbudowy katolickiego kościoła...

57.	56.	A. Lunan, Tischlermeister in Tolkemit, Restbetrag für das Gestühl	2 611,43	525,50	2 085,93
58.	57.	Tischlermeister E. Andree in Elbing für einen Windfang	260,00	86,67	173,33
59.	58.	Unternehmer Mauermeister I. Scheike und Zimmermeister Rob. Neubauer in Braunsberg Restbetrag für vertragliche Erd- Maurer und Zummer pp Arbeiten	3 449,61	1 149,87	2 299,74
60.	59.	Dieselben für außervertragliche Arbeiten	1 745,61	581,87	1 163,74
61.	60.	Dieselben für Tagelohnsarbeiten	1 338,95	446,32	892,63
62.	61.	Dieselben für Tagelohnsarbeiten	988,40	329,47	658,93
63.	62.	Dieselben für die Umwehrungsmauer	256,37	85,46	170,91
64.	63.	Kirchenmaler J. Bornowski in Elbing für Maler- und Anstreicherarbeiten	2 972,42	990,81	1 981,61
65.	64.	Kreisbauinspektor Neuhaus in Elbing für veranschlagte Fernsprechgebühren	138,30	46,10	92,20
Zusammen			96 223,79	30 645,25	65 578,54
Hiervon ab der Erlös für die verkauften alten Materialien: nach der Verhandlung vom 4. September 1900 - 318,92 nach der Verhandlung vom 29. Oktober 1902 - 273,10					
Zusammen			592,02	197,34	394,68
Zusammen			95 631,77	30 447,91	65 183,86

Elbing, den 18. Februar 1903.

Der Königl. Kreisbauinspektor.

Neuhaus

Nach den Belägen bzw. nach dem Kassenbuch

Kleutrt

Rechnerisch richtig

Kgl. Bausekretär

Geprüft

Danzig, den 17. April 03

Einhardt

Königl. Baurat.

Bartosz Skop

---

Nachtrag.

Belags- No.	Nachtrag	Gesamt- betrag	Anteil	
			Fiskus	Gemeinde
	Nach der vorstehenden Kostenvertheilung belaufen sich die Baukosten bis einschl. Belag 64 auf	96 223,79	30 645,25	65 578,54
	hierzu			
65	Bornowski, Malermeister in Elbing, für innere Einrichtungsgegenstände	11 768,00	1 100,00	10 668,00
		107 991,79	31 745,25	76 246,54
		592,02	197,34	394,68
		107 399,77	31 547,91	75 851,86.

Elbing, den 31. August 1903.

Der Königl. Kreisbauinspektor.

Neuhaus

Geprüft.

Danzig, d. 7ten Septemb 1903.

Einhardt

Baurath.

Rechnerisch richtig

[podpis nieczytelny]

Rechnungsrat.